Ігор Пасічник[1]

ЕСТЕТИЧНИЙ ТА ЛОГІЧНИЙ ГОРИЗОНТИ ПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ БАУМҐАРТЕНА

Естетика як теорія пізнання

Теорія пізнання є невід'ємним, і чи не найважливішим, елементом філософії європейського Просвітництва. Причому незалежно від своєї моделі, майже кожна теорія пізнання філософії Просвітництва ґрунтувалася на особливій довірі до людського розуму. І навіть найвідоміша книга одного з найвпливовіших представників емпіризму, Джона Лока, називається все ж не інакше, як „*An Essay Concerning Humane Understanding*". А твердження Канта: „Май мужність користуватися своїм власним розумом (Verstand)!"[2] – можна розглядати як своєрідне резюме всієї філософії Просвітництва. Однак це лише одна – домінуюча – лінія її розвитку, але водночас в середині 18 ст. з'являється проект, справжня потужність якого почала осягатися лише в останні п'ятдесят років – *проект естетики*.

Йдеться про первісний проект естетики Александера Ґотліба Баумґартена, який має дуже мало спільного з теоретичними утвореннями, що носять ім'я естетики сьогодні, й жодним чином не є редукованим до проблем краси чи мистецтва[3]. Баумґартенова естетика задумувалась як *наука про чуттєве пізнання*, що засвідчує вже сама її назва, яка утворена від грецьких αἰσθάνομαι і αἴσθησις, прирівнюваних в даному разі до латинських *sentio* і *sensus*[4]. Тому до середини 18 ст. можна за бажання знайти теорії краси чи мистецтва, але не можна знайти естетики. Естетика постала як ні більше ні менше амбіційний проект німецького Просвітництва,

---

[1] **Ігор Пасічник**, кандидат філософських наук, асистент кафедри теорії та історії культури, філософський факультет, Львівський національний університет ім. Івана Франка / dr Ihor Pasitschnyk, asystent, Katedra Teorii i Historii Kultury, Wydział Filozofii, Lwowski Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki, pasitschnyk@gmail.com

[2] I. Kant, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, [w:] E. Bahr (red.), *Was ist Aufklärung*, Stuttgart 2008, s. 9.

[3] Por. P. Bahr, *Darstellung des Undarstellbaren. Religionstheoretische Studien zum Darstellungsbegriff bei A. G. Baumgarten und I. Kant*, Tübingen 2004, s. 12; E. Ortland, *Ästhetik als Wissenschaft der sinnlichen Erkenntnis*, „Deutsche Zeitschrift für Philosophie" 2001, nr 2, s. 259; C. Schwaiger, *Alexander Gottlieb Baumgarten – ein intellektuelles Porträt*, Stuttgart-Bad Cannstatt, s. 44.

[4] Por. F. Solms, *Disciplina aesthetica. Zur Frühgeschichte der ästhetischen Theorie bei Baumgarten und Herder*, Stuttgart 1990, s. 98.

який, однак, цілих два століття залишався в тіні[5], й найрозповсюдженіші розуміння естетики сьогодні є результатом непорозумінь, спрощень, метаморфоз та інтерпретацій первісного проекту естетики як теорії пізнання.

Нижча та вища частини здатності пізнання у філософії Вольфа

Свою теорію пізнання Баумґартен формував значною мірою на основі філософії та термінології Крістіна Вольфа. Вольф поділяв здатність людського пізнання на дві частини, нижчу і вищу. Такий поділ ґрунтується на концепції ступенів пізнання Ґотфріда Вільгельма Ляйбніца, викладеній у тексті „*Meditationes de Cognitione, Veritate et Ideis*", згідно з якою пізнання неперервно рухається від темного до більш ясного і чіткого, що Ляйбніц порівнює з процесом виведення фігури Геркулеса з неотесаного мармуру[6]. Так *темне* пізнання переходить в *ясне* (коли предмет можна відрізнити від інших), ясне буває або *сплутаним* (коли окремі ознаки предмета є сплутаними, отже, нерозрізнюваними), або переходить в *чітке* (коли розрізняються окремі ознаки предмета), й залежно від того, настільки чітко, розрізняються окремі ознаки, пізнання переходить на нові ступені, які характеризуються більшою чіткістю.

Межу між нижчою та вищою частинами здатності пізнання Вольф визначає на основі переходу сплутаної ясності у чіткість. Нижча частина здатності пізнання дозволяє отримувати сплутане пізнання[7], вища частина – забезпечує чітке пізнання[8]. Нижчу частину здатності пізнання Вольф описує через такі здатності як:

Facultas sentiendi (*sensus*) – здатність відчувати. Вона полягає у *facultas vivendi* (visus) – здатності бачити, *facultas audiendi* (auditus) – здатності чути, *facultas olfaciendi* (olfactus) – здатності нюху, *facultas gustandi* (gustus) – здатності смаку та *facultas tangendi* (tactus) – здатності дотику. Перцепції, отримані через *facultas sentiendi* Вольф називає *sensationes* (німецькою *Empfindungen*) – тобто *відчуттями*.

Facultas imaginandi (*imaginatio*) – здатність сприйняття чуттєвих речей за їх відсутності. Продуктом *imaginatio* є *imaginationes* або інакше *phantasmata*. Тоді, як *sensationes* є безпосередніми сприйняттями речей

[5] Штефен Ґрос назвав цей проект навіть erstickte Revolution, революцією, яка задихнулася: „В ‚Aesthetica' з пізнавально-теоретичної точки зору лежить революція, бо Баумґартен приписує чуттєвості людини, її чуттєвим сприйняттям, так званій „facultas inferior" те, що традиція залишала до цього лише за розумом (Verstand)". S. W Groß, *Felix Aestheticus. Die Ästhetik als Lehre vom Menschen*, Würzburg 2001, s. 48. Por. S.W Groß, *Cognitio sensitiva. Ein Versuch über die Ästhetik als Lehre von der Erkenntnis des Menschen*, Würzburg 2011, s. 134.

[6] Por. G. W. Leibniz, *Meditationes de Cognitione, Veritate et Ideis*, [w:] G.W. Leibnitz (red.), *Die philosophischen Schriften*, Bd. 4, Hildesheim – New York 1978, s. 426

[7] „*Facultatis cognoscendi pars inferior* dicitur, qua ideas & notions obscuras atque nobis comparamus", Ch. Wolff, *Psychologia empirica*, Francofurti & Lipsiae 1738, § 54.

[8] „*Facultatis cognoscendi pars superior* est, qua ideas & notions distinctas acquirimus", Ibidem, § 54.

органами нашого тіла, то *imaginationes* є уявними образами сприйняттів даних речей.

Facultas figendi – здатність вигадувати, а саме, здатність *розділення phantasmata* на окремі уявлення та *поєднання різних phantasmata* в один уявний образ: „Facultas phantasmatum divisione ac compositione producenti phantasma rei sensu nunquam perceptae dicitur *Facultas figendi*“[9]. Через *facultas figendi* можуть виникати нові, досі неіснуючі речі, які є як можливими в реальному світі, так і неможливими.

Важливе місце в нижчій частині здатності пізнання посідає *memoria* (пам'ять), якій протиставляється *oblivio* (забування), нездатність пригадувати. Здатність відтворювати та впізнавати вже сприйняте опосередковано через інші речі Вольф позначає як *reminiscentia* або *recordatio*.

Вища здатність пізнання, згідно з Вольфом, полягає передусім у здатності концентруватися на окремих ознаках певної перцепції, які ми в такий спосіб сприймаємо з більшою ясністю, ніж інші ознаки – *attentio* (увага), а також у здатності послідовно спрямовувати свою увагу від однієї ознаки сприймуваної речі до іншої – *reflexio* (рефлексія), й саме через рефлексію здійснюється перехід від ясного сплутаного пізнання до чіткого[10]. Підсумовує дані здатності *intellectus* (Verstand), який є здатністю репрезентувати речі чітко: „Facultas res distincte repraesentandi dicitur *Intellectus*”[11]. Інтелект доповнюється через *facultas abstrahendi* – здатність виділяти властиві видові ознаки сприймуваної речі, внаслідок чого виникають *notiones* (поняття). Й завершує вищу частину здатності пізнання *ratio* (Vernunft), здатність осягати зв'язок загальних істин, що дає змогу робити умовиводи[12].

Нижча частина здатності пізнання розглядається у Вольфа як передступінь до вищої, й відповідно, *сплутана ясність* як передступінь до *чіткості*, яка з'являється, коли в гру вступає вища частина здатності пізнання. З одного боку, Вольф вбачав досконалість людського пізнання в якомога більшій чіткості, а тому вища частина здатності пізнання є в його філософії пріоритетною, й про це свідчать вже самі означення *нижча* та *вища*. З іншого боку, нижча частина здатності пізнання постає все ж як така, яку неможливо оминути, зокрема, Ганс Адлєр наголошує на тому, що оскільки „чуття є базовою передумовою пізнання”, то основна заслуга Вольфа в даному контексті та, що він все ж зробив проблему місця чуттів у філософії „предметом диференційованого філософського дослідження”[13].

---

[9] Ibidem, § 144.

[10] Por. Ibidem, § 266, § 267.

[11] Ibidem, § 275.

[12] Por. Ibidem. Także zob. Ch. Wolff, *Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt*, Halle im Magdeburgischen 1741, § 368: „das Vermögen den Zusammenhang der Wahrheiten einzusehen heisset *Vernunft*“.

[13] H. Adler, *Die Prägnanz des Dunklen: Gnoseologie, Ästhetik, Geschichtsphilosophie bei Johann Gottfried Herder*, Hamburg 1990, s. 20.

Нижча та вища здатності пізнання у філософії Баумґартена

Баумґартен в основному переймає Вольфову схему теорії пізнання, але вносить у неї суттєві зміни. Так у Баумґартена йдеться вже не про нижчу і вищу *частини* однієї здатності пізнання, а про нижчу і вищу *здатності* пізнання. Ця термінологічна відмінність є насправді віддзеркаленням ґрунтовного переосмислення людського пізнання загалом. Основна ідея Баумґартена полягає в тому, що нижча здатність пізнання (ясне-сплутане пізнання) саме по собі не є сходинкою до вищої здатності пізнання (чіткого пізнання), а володіє властивою лише сплутаному пізнанню особливістю, через яку так звана нижча здатність пізнання сама по собі (не в контексті орієнтації на чіткість) є не підпорядкованою вищій, а паралельною їй[14]. Межа між нижчою та вищою здатностями пізнання пролягає у Баумґартена – як і у Вольфа – на межі переходу сплутаної ясності в чіткість. Нижча здатність пізнання має справу з ясним-сплутаним пізнанням, вища – з чітким; чітке пізнання Баумґартен називає інтелектуальним або логічним, ясне-сплутане – *чуттєвим* або *естетичним*[15].

Нижчу здатність пізнання Баумґартен окреслює такими здатностями:

Facultas sentiendi (*sensus*) – здатність відчувати, а саме, репрезентувати собі свій актуальний стан. *Sensus* може бути зовнішній, коли він репрезентує стан мого тіла (sensus externus), або внутрішній, коли він репрезентує стан моєї душі (sensus internus). Відповідно, *sensatio* (відчуття) є або зовнішнє, або внутрішнє. До зовнішнього чуття належать *tactus* (дотик), *visus* (зір), *auditus* (слух), *olfactus* (нюх), *gustus* (смак). Але особливо важливим в контексті естетики для Баумґартена є внутрішнє чуття (почуття): „Wer nur pur Ohr und Auge ist, wird nie ein schöner Geist werden. Das innere Gefühl unterscheidet uns von Tieren" / „Хто є тільки вухо та око, ніколи не стане красивим духом. Внутрішнє почуття відрізняє нас від тварин"[16].

Facultas imaginandi (*phantasia*) – здатність осягнення раніше наявних речей; йдеться про репродукування вже колись наявних перцепцій, й Баумґартен стверджує, що немає нічого у фантазії, чого раніше не було у чутті: „et nihil est in phantasia, quod non ante fuerit in sensu"[17].

Perspicacia – проникливість, здатність осягати тотожності та відмінності речей. Вміння помічати тотожності речей Баумґартен називає *ingenium strictius dictum* (Witz in engerer Bedeutung, дотепністю у вузькому значенні), а вміння осягати відмінності речей – *acumen* (гостротою). Власне, гостра дотепність і є проникливістю: „Acumen ingenium est *Perspicacia*"[18].

---

[14] Por. H. Paetzold, *Ästhetik des deutschen Idealismus*, Wiesbaden 1983, s. 15.

[15] Однозначне розрізнення між чуттєвим (нечітким) та інтелектуальним (чітким, абстрактним) пізнанням присутнє вже у Баумґартенових „*Meditationes*" 1735. A.G. Baumgarten, *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus*, Hamburg 1983, § 4.

[16] B. Poppe, *Alexander Gottlieb Baumgarten. Seine Bedeutung und Stellung in der Leibniz-Wolffischen Philosophie und seine Beziehungen zu Kant. Nebst Veröffentlichung einer bisher unbekannten Handschrift der Ästhetik Baumgartens*, Borna-Leipzig 1907, § 29, s. 86.

[17] A.G. Baumgarten, *Metaphysica*, Stuttgart-Bad Cannstatt 2011, § 559.

[18] Ibidem, § 573.

Memoria – *пам'ять*, здатність відтворювати та впізнавати перцепції; пам'ять може бути як чуттєвою, так і інтелектуальною. Подібно Вольфу, Баумґартен розглядає в контексті пам'яті *oblivio* (забування) та *reminiscentia* (здатність згадувати опосередковано через інші речі).

Facultas figendi – здатність вигадувати, яка полягає у поєднанні та розділенні phantasmata. Баумґартен називає цю здатність також poetica. Правилом *facultas figendi* є те, що частини phantasma сприймаються як ціле, й це призводить до виникнення *fictiones* або *figmenta*, й у випадку, якщо вони є хибними, то називаються *chimaerae*.

Praevisio – здатність до передбачення, а саме, до репрезентації майбутнього стану світу. Закон передбачення Баумґартен формулює таким чином: якщо *sensatio* та *imaginatio* мають спільну часткову перцепцію, то звідси виникає загальна перцепція про майбутній стан, у якій поєднані різні частини sensatio та imaginatio, й в такий спосіб „[e]x praesenti impraegnato per praeteritum nascitur futurum" (§ 596), тобто з теперішнього, яке „*завагітніло*" від минулого, виникає майбутнє.

Facultas diiudicandi (*iudicium*) – здатність судження, яка полягає у здатності сприйняття досконалості та недосконалості речей. Якщо дана здатність зорієнтована на передбачуване, то вона практична, якщо на все інше, то теоретична, а якщо дана здатність ще й виявляє досконалості та недосконалості в тому, що сприймається темним, то Баумґартен називає її *penetrans* (проникливою). Досконалість чи недосконалість речі полягає в тому, наскільки узгоджено сприймаються її окремі ознаки. Сприйняття може бути чітким або нечітким, відповідно, здатність судження може бути або чуттєвою, або інтелектуальною. Чуттєву здатність судження (iudicium sensitivum) Баумґартен називає *gustus significatu latiori* – смак у широкому значенні.

Facultas praesagiendi (*praesagitio*) – здатність очікувати та передчувати й передвіщати. Передчуття (*praesagia*) в широкому значенні можуть бути і чуттєвими, і інтелектуальними; у вузькому значенні – лише чуттєвими.

Facultas characteristica – здатність позначати, а саме поєднувати знак та позначуване в одному уявленні. Поєднання знака і позначуваного Баумґартен називає *nexus significativus* (зв'язок позначення), й такий зв'язок можна пізнавати чітко або нечітко, а відповідно здатність позначати може бути як чуттєвою, так і інтелектуальною. Коли уявлення знака є більшим, ніж уявлення позначуваного, то, згідно з Баумґартеном, йдеться про символічне пізнання; коли ж уявлення позначуваного є більшим, ніж уявлення знака, то пізнання є інтуїтивним.

Вищу здатність пізнання Баумґартен традиційно окреслює через *intellectus* та *ratio*. *Intellectus* – як і у Вольфа – означає у Баумґартена здатність до чіткого пізнання[19], що реалізується через *attentio* (увагу) та *reflexio* (рефлексію), яка в свою чергу тісно пов'язана з *comparatio* (порівнянням). Закон уваги Баумґартен формулює так: те, від чого ми маємо біль-

[19] Por. Ibidem, § 402.

ше ознак, й менше темних ознак, сприймається з більшою ясністю, ніж решта. Законом рефлексії є: те, в чому сприймається менше ясних ознак, осягається темнішим, ніж решта. Відповідно основний законом інтелекту: „Si comparans a non comparatis abstraho, residuum distincte perceptum"[20], тобто коли при порівнянні я абстрагую від непорівнюваного, то те, що залишається, осягається чітко. Уявлення речі (repraesentatio rei) за допомогою інтелекту Баумґартен називає *conceptio*.

Ratio – Баумґартен визначає як інтелект, за допомогою якого осягається зв'язок речей[21]. У випадку, якщо цей зв'язок осягається чітко, то йдеться про власне *ratio*, якщо ж даний зв'язок осягається нечітко, то тут вже йдеться про сукупність здатностей нижчої здатності пізнання, й Баумґартен говорить про *analogon rationis*. Дане поняття Баумґартен запозичує із так званої тваринної психології Вольфа (вперше воно зустрічається 1732 року в § 506 Вольфової „*Psychologia empirica*"[22]), але використовує його в контексті людської здатності чуттєвого пізнання.

Легко помітно, що нижча здатність пізнання розроблена у Баумґартена значно детальніше, ніж у Вольфа, причому Баумґартен наділяє свою нижчу здатність пізнання елементами, які у Вольфа є виключно прерогативою вищої частини здатності пізнання. Хоча Баумґартен і відштовхується від філософії Вольфа й значною мірою використовує Вольфову термінологію, він пропонує абсолютно іншу за своєю суттю модель теорії пізнання, у якій вже жодним чином не йдеться про підпорядкування нижчої здатності пізнання вищій, – а йдеться про рівнозначність чуттєвої та інтелектуальної здатностей пізнання, кожна з яких володіє лише їй притаманною особливістю[23]. Зокрема це відображено у понятті *горизонту людського пізнання*.

Естетичний та логічний горизонти пізнання

Щоб підкреслити рівнозначність і унікальність чуттєвої та інтелектуальної здатності пізнання, Баумґартен поряд із розрізненням сплутаної ясності (сфера чуттєвої здатності пізнання) та чіткості (сфера інтелектуальної здатності пізнання) вводить поняття інтенсивної та екстенсивної ясності. *Інтенсивна ясність* є ясністю максимальної чіткості окремих

[20] Ibidem, § 631.

[21] Por. Ibidem, § 640.

[22] Por. U. Franke, *Kunst als Erkenntnis. Die Rolle der Sinnlichkeit in der Ästhetik des Alexander Gottlieb Baumgarten*, Wiesbaden 1972, s. 52; E. Witte, *Logik ohne Dornen. Die Rezeption von A. G. Baumgartens Ästhetik im Spannungsfeld von logischem Begriff und ästhetischer Anschauung*, Zürich-New York 2000, s. 36.

[23] Ця базова інтенція Баумґартенової теорії пізнання була повністю втрачена вже в Ґеорґа Фрідріха Маєра, який, намагаючись популяризувати естетику Баумґартена, звів її до теорії краси та мистецтва. Так Маєр цілком в дусі Вольфа, й навіть більш загострено, стверджує: „Чуття по праву мусять бути рабами розуму". G.F. Meier, *Anfangsgründe aller schönen Wissenschaften*, Bd. 2, Halle 1749, s. 176.

ознак уявлення, відповідно вона стосується інтелектуального пізнання та зорієнтована на поняттєву чіткість. *Екстенсивна ясність* є ясністю максимальної кількості сплутаних ознак уявлення, відповідно вона стосується чуттєвого пізнання, яке вже спрямоване не на чіткість окремих ознак, а на *цілість* уявлення. За допомогою рефлексії, послідовного зосередження уваги на окремих ознаках речі, інтелектуальне пізнання досягає чіткості цих окремих ознак, але неминуче втрачає осягнення даної речі як цілого. Дана теза лаконічно висловлена у § 560 „*Aesthetica*“: „Quid enim est abstractio, si iactura non est?” / „Що є абстракція, якщо не втрата?” Йдеться передусім про втрату цілості уявлення внаслідок вибудовування абстрактного поняття, у якому залишається загальне й втрачається індивідуальне[24].

Тому з точку зору інтелектуального пізнання сплутана ясність є нічим іншим як передступенем до чіткості. Однак сутність чуттєвого (естетичного) пізнання як такого цим жодним чином не заторкується, оскільки саме по собі воно має іншу спрямованість. Перспектива логічного пізнання передбачає *інтенсивне* збільшення ясності, а перспектива естетичного – її *екстенсивне* збільшення. Естетичне пізнання спрямоване на те, що для логічного пізнання є цілком недосяжним – пізнання цілості. В „*Aesthetica*” (в „*Metaphysica*” цього поняття ще немає) Баумґартен вводить поняття *horison cognitionis humanae* (горизонт людського пізнання), й виділяє логічний та естетичний горизонти.

Горизонтом людського пізнання Баумґартен називає обмежену кількість матеріалу з необмеженої сукупності речей, яка може бути ясною для середнього людського духу (ingenium). Те, що може бути ясно сприйнятим середнім *філософським* духом, вибудовує логічний горизонт інтелекту та раціо. Те, що „que possunt ingenio mediocriter aesthetico pulcre splendescere”[25], може красиво блищати через середній естетичний дух – вибудовує *естетичний* горизонт.

Через обмеженість горизонту людського пізнання поза ним опиняється багато речей, з якими людина все ж має справу. Під естетичним горизонтом знаходиться те, що *mediocriter aestheticum ingenium* не здатний вивести з відносної темряви на красиве світло (in lucem pulcram), тобто розглядати на рівні екстенсивної ясності. Тому, згідно з Баумґартеном, варто уникати міркувань про речі під естетичним горизонтом, інакше може виникнути бідність речей і невиразність міркувань, й хто нехтує цим застереженням, „aut delabetur in allotria, aut periculose iocabitur”[26], або

[24] Словами Петри Бар: „Баумґартен хоче показати, що логічне формування визначення світу завжди імплікує відрізання інших можливостей“. P. Bahr, *Darstellung des Undarstellbaren. Religionstheoretische Studien zum Darstellungsbegriff bei A. G. Baumgarten und I. Kant*, Tübingen 2004, s. 93-94.

[25] A.G. Baumgarten, *Aesthetica*, Hamburg 2007, § 119.

[26] Ibidem, § 120.

зіслизає у дурниці, або небезпечно жартує. Коли йдеться про речі *над* естетичним горизонтом, то це може бути як те, що повністю виходить поза людський горизонт пізнання (в тому числі і логічний), так і те, що знаходиться в логічному горизонті людського пізнання, але що *mediocriter aestheticum ingenium* не може вивести з чіткого пізнання наук на рівень екстенсивної ясності, й що можливо осягнути лише чітко. А хто все ж намагається розглядати подібні речі з точки зору естетичного горизонту, той або впадає в незручність (in incommoda), або ризикує виставити у смішному світлі те, що сам вважає особливо важливим. Водночас більшість речей перебувають в межах як естетичного, так і логічного горизонту, й можуть розглядатися з перспективи і одного, і другого.

Фактично йдеться про дві перспективи пізнання чи сприйняття, кожна з яких не може бути заміненою іншою, й кожна з яких доповнює та розширює іншу. Логічне пізнання приносить чіткість, але воно репрезентує лише абстрактне поняття речі, а не конкретну річ у її цілості. І навпаки, естетичне пізнання, зберігаючи цілісне осягнення, рухається у напрямку збільшення екстенсивної (сплутаної) ясності, й перехід у чіткість означатиме втрату цілісності. Таким чином естетичний горизонт пізнання вибудовується за допомогою *facultas cognoscitiva inferior*, а логічний – *facultas cognoscitiva superior*. Причому досконалість естетичного пізнання не збігається з досконалістю інтелектуального; обидва види пізнання прагнуть своєї власної досконалості, й часто досконалість інтелектуального пізнання є недосконалістю чуттєвого, і навпаки, досконалість чуттєвого пізнання – недосконалістю інтелектуального. Баумґартенова *естетика* задумувалася передусім як довершення людського пізнання шляхом вдосконалення *facultas cognoscitiva inferior*, а саме як доповнення логіки як науки про правильне використання *facultas cognoscitiva superior*.

Завершення: Libelle-Beispiel

Чи не найважливішим елементом чуттєвого пізнання є *vita cognitionis* (життя пізнання). Власне, естетичне пізнання Баумґартен називає також живим – *cognitio vivida*, оскільки жвава зміна сплутаних ознак, сприйнятих як цілість, забезпечує сприйняття життєвості, а абстрактне поняттєве пізнання не володіє таким ефектом, й Баумґартен окреслює його також як мертве – *cognitio mortua*. Чудовий приклад відмінності цих двох перспектив пізнання навів у своїй „*Die Philosophie der Aufklärung*" Ернст Кассірер, а саме, йдеться про поезію Ґьоте, в якій описується спостереження за бабкою[27]:

Es flattert um die Quelle
Die wechselnde Libelle,
Mich freut sie lange schon;
Bald dunkel und bald helle,

[27] E. Cassirer, *Die Philosophie der Aufklärung*, Tübingen 1932, s. 462.

Wie der Chamäleon,
Bald rot, bald blau,
Bald blau, bald grün;
O daß ich in der Nähe
Doch ihre Farben sähe!
Sie schwirrt und schwebet, rastet nie!
Doch still, sie setzt sich an die Weiden.
Da hab ich sie! Da hab ich sie!
Und nun betracht ich sie genau
Und seh ein traurig dunkles Blau –

So geht es dir, Zergliedrer deiner Freuden!

Бабка, яка пурхає над джерелом, сприймається у мінливій зміні своїх кольорів та відтінків. Подібно хамелеону, вона то світла, то темна, то червона, то голуба, то зелена. Вона сприймається як цілість, вабить своєю мінливістю, проте роздивитися її чітко неможливо. Але коли вона нарешті сідає на вербу та залишається нерухомою, й споглядач може нарешті сконцентруватися на окремих її ознаках, то мусить розчаровано визнати: *Und seh ein traurig dunkles Blau – І бачу похмуро-темну синість*. Й Ґьоте підсумовує такий досвід словами: *So geht es dir, Zergliedrer deiner Freuden! – Ось так воно з тобою, розщеплювач своїх радостей*!

В першому випадку бабка сприймалася нечітко, неможливо було сконцентруватися на окремих її ознаках, але вона сприймалася як цілість в усій її живості та рухливості. В другому випадку, коли можна було сконцентруватися на окремих її ознаках, дана цілість зникла, ми отримали абсолютно іншу перспективу сприйняття, яка може бути важливою, наприклад, для вивчення анатомічної будови предмету, але не дає жодного досвіду живої цілості. Дивовижно, що Ґьоте тут вживає саме слово *Zergliedrer*, від zergliedern – розщеплювати, роз'єднувати, аналізувати, що робить аналогію даного образу із схемою переходу сплутаної ясності у чіткість ще точнішою.

Інтерес до первісного автентичного проекту Баумґартенової естетики, зокрема його концепції естетичного та логічного пізнання посилився в кінці 20 ст. Причинами тут були і криза естетики як теорії краси та мистецтва, і проблема ідентифікації предмета естетики, і переосмислення межі між раціональністю та чуттєвістю, і навіть намагання розв'язати проблему сутності та методології точних і гуманітарних дисциплін, а зокрема, проблему нав'язування гуманітарним дисциплінам методів та принципів точних наук, які для гуманітарних дисциплін часто зовсім не є релевантними. Й це лише ті причини, які лежать на поверхні. Більшість спроб реактуалізіції Баумґартенової естетики є, звісно, значною мірою її

інтерпретаціями[28]. Але саме це є свідченням того, що естетика Баумґартена після більше двохсот років забуття є зараз одним з найцікавіших проектів, здатних давати потужні імпульси сучасній філософії.

Бібліографія

Adler H., *Die Prägnanz des Dunklen: Gnoseologie, Ästhetik, Geschichtsphilosophie bei Johann Gottfried Herder*, Hamburg 1990.

Bahr P., *Darstellung des Undarstellbaren. Religionstheoretische Studien zum Darstellungsbegriff bei A. G. Baumgarten und I. Kant*, Tübingen 2004.

Baumgarten A.G., *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus*, Hamburg 1983.

Baumgarten A.G., *Metaphysica*, Stuttgart-Bad Cannstatt 2011.

Cassirer E., *Die Philosophie der Aufklärung*, Tübingen 1932.

Franke U., *Kunst als Erkenntnis. Die Rolle der Sinnlichkeit in der Ästhetik des Alexander Gottlieb Baumgarten*, Wiesbaden 1972.

Groß S.W., *Cognitio sensitiva. Ein Versuch über die Ästhetik als Lehre von der Erkenntnis des Menschen*, Würzburg 2011.

Groß S.W., *Felix Aestheticus. Die Ästhetik als Lehre vom Menschen*, Würzburg 2001.

Kant I., *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, [w:] E. Bahr (ed.), *Was ist Aufklärung*, Stuttgart 2008.

Leibniz G.W., *Meditationes de Cognitione, Veritate et Ideis*, [w:] G.W. Leibnitz (ed.), *Die philosophischen Schriften*, Bd. 4, Hildesheim – New York 1978.

Meier G.F., *Anfangsgründe aller schönen Wissenschaften*, 3 Bde., Halle 1748, 1749, 1750.

Ortland E., *Ästhetik als Wissenschaft der sinnlichen Erkenntnis*, „Deutsche Zeitschrift für Philosophie“ 2001, no 2, s. 257-274.

Paetzold H., *Ästhetik des deutschen Idealismus*, Wiesbaden 1983.

Poppe B., *Alexander Gottlieb Baumgarten. Seine Bedeutung und Stellung in der Leibniz-Wolffischen Philosophie und seine Beziehungen zu Kant. Nebst Veröffentlichung einer bisher unbekannten Handschrift der Ästhetik Baumgartens*, Borna-Leipzig 1907.

Schwaiger C., *Alexander Gottlieb Baumgarten – ein intellektuelles Porträt*, Stuttgart-Bad Cannstatt.

Solms F., *Disciplina aesthetica. Zur Frühgeschichte der ästhetischen Theorie bei Baumgarten und Herder*, Stuttgart 1990.

Witte E., *Logik ohne Dornen. Die Rezeption von A. G. Baumgartens Ästhetik im Spannungsfeld von logischem Begriff und ästhetischer Anschauung*, Zürich-New York 2000.

Wolff Ch., *Psychologia empirica*, Francofurti & Lipsiae 1738.

Wolff Ch., *Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt*, Halle im Magdeburgischen 1741.

[28] Найбільш оригінальні інтерпретації належать Гансу Рудольфу Швайцеру, Вольфґанґу Вельшу, Ґерноту Бьоме, Штефену В. Ґросу.